

Euskal literaturaren periodizazioa. Gune itsuak eta eskasak

Periodización de la literatura vasca. Aspectos oscuros y
carencias

Périodisation de la littérature basque. Des aspects
obscurs et des manques

Basque Literature Periodization. Obscure Aspects and
Lacks

CASENAVE, Jon
Bordeleko Michel de Montaigne Unibertsitatea. Baiona

Noiz jaso: 2014-03-31
Noiz onartua: 2014-07-08

Euskera. 2013, 58, 2. 557-575. Bilbo
ISSN 0210-1564

XX. mendeko hirurogeiko hamarkadatik hona, eredu historiografiko amankomun bat eraikia izan da euskal literaturari buruz. Laburki erranez, Europan XIX. mendeko erditik hara zabaldu den «eredu nazionala» erakarria izan da euskal eremu kulturalera. Gure kasuan, Koldo Mitxelena *Historia de la literatura vasca*-tik (1960) abiatzen da.

Geroztik, 40 urtez, aditu gehienak eredu horren osatzen ari izan dira, kanpoan agertu metodologia berriak erakarrit, euskal literaturaren gorakada gaitza kontuan hartuz, publiko eta eskaera berriei kasu emanez. Halere, azken hamarkada honetan, eredu horren inguruan piztu dira lehen eztabaidak premiazko galdera hauen inguruan :

- Zein dira periodizazio eredu iraunkor baten finkatzeko egin behar diren indarrak eta urratsak?
- Eredu «nazional» adostasunezkoa osatu eta hobetu behar ote da, trantsiziozko eredu batua proposatuz eta Iparraldeko eta Hegoaldeko arteka emeki-emeki mendretuz?
- Eredu nazionalaren gaineko mailatik abiatu behar ote da?

Hitz gakoak: Euskal literaturaren historia, Historiografia, Periodizazioa, Adostasunezko eredu.

Desde la década de los sesenta del pasado siglo, se ha construido un modelo historiográfico común sobre la literatura vasca. Dicho en pocas palabras, se ha importado el «modelo nacional» que se instauró en Europa a mediados del siglo XIX. En nuestro caso, comienza con la obra de Koldo Mitxelena *Historia de la literatura vasca* (1960). Posteriormente, la mayoría de los expertos han complementado ese modelo, aportando nuevas metodologías que han surgido en el exterior, y teniendo en cuenta el auge de la literatura vasca y la llegada de nuevo público y nuevas demandas. Aún así, estas últimas décadas han surgido las primeras controversias sobre este modelo, siempre en torno a estas preguntas:

- ¿Cual es la fuerza y los pasos a seguir para establecer un modelo permanente de periodización?
- ¿Hay que complementar y mejorar este modelo «nacional», proponiendo un modelo unificado de transición que vaya, poco a poco, abarcando de manera conjunta la realidad de Iparralde y Hegoalde?
- ¿Hay que partir desde el nivel del modelo nacional?

Palabras clave: Historia de la literatura vasca, Historiografía, Periodización, Modelo de consenso.

Depuis les années soixante-dix, un modèle historiographique propre à la littérature basque a été progressivement élaboré. Il a été établi à partir du “modèle national” instauré en Europe au milieu du XIXe siècle. Koldo Mitxelena en a jeté les bases dans son *Historia de la literatura vasca* (1960). Au cours des décennies suivantes, dans leur grande majorité, les historiens de la littérature basque ont adopté puis complété ce modèle en y ajoutant l'apport des nouvelles méthodes critiques et en prenant en tenant compte de l'essor de la littérature basque contemporaine.

Au cours des dernières années, les premières controverses à propos de ce modèle sont apparues ; elles tournent autour des questions suivantes :

- Quelle voie faut-il suivre pour établir un modèle durable en matière de périodisation ?
- Faut-il compléter et améliorer le modèle “national” actuel, en proposant un modèle de transition qui engloberait progressivement les approches historiographiques (souvent divergentes) d'Iparralde et d'Hegoalde ?
- Doit-on prendre comme point de départ un niveau au-dessus du modèle national ?

Mots-clés: Histoire de la littérature basque, Historiographie, Périodisation, Modèle de consensus.

Since the decade of the 1960's up until the present, a single historiographical model about Basque literature has been constructed: to put it briefly, the “national model” which spread through Europe from the mid-nineteenth century onwards has been transferred to the Basque cultural sphere. In our case, it starts with Koldo Mitxelena's 1960 *Historia de la literatura vasca*.

Since then, for 40 years, most specialists have worked to complete that model, introducing new methodologies from outside, taking into account the difficult development of Basque literature, paying attention to new audiences and demands. Even so, in the last decade the first critical discussions of that model have arisen around the following urgent questions:

- What efforts and steps need to be taken to establish a stable model of periodisation?
- Should an agreed “national” model be created and improved, by proposing a common interim model and gradually reducing the gap between the northern and southern parts of the Basque Country?
- Should one begin from a level above that of the national model?

Keywords: History of Basque literature, Historiography, Periodisation, agreed model.

Sartzea

XX. mendeko hirurogeiko hamarkadatik hona, eredu historiografiko amankomun bat eraikia izan da euskal literaturari buruz. Laburki erranez, Europan XIX. mendeko erditik hara zabaldu den «eredu nazionala» erakarrria izan da euskal eremu kulturalera. Gure kasuan, Koldo Mitxelena *Historia de la literatura vasca*¹-tik abiatzen da.

Eredu horren arabera, beste eremuetan egin zen bezala, K. Mitxelena hiru oinarri sendo finkatu zituen:

– Oinarri linguistikoa aukeratu zuen funtsezko zutabetzat: bakarrik euskaraz idatzitako obrak hartu zituen.

– Oinarri geografikoa: bere aurrekari gehienek ez bezala, euskara erabilia eta idatzia izan zen eremu osoa hartu zuen kontuan, Hegoaldean eta Iparraldean.

– Oinarri estetikoa: helburu literario batekin eginak izan ziren obrak sarrarazi zituen landu zuen corpusean.

Geroztik, 40 urtez, aditu gehienak eredu horren osatzen ari izan dira, kanpoan agertu metodologia berriak erakarriz, euskal literaturaren gorakada gaitza kontuan hartuz, publiko eta eskaera berriei kasu emanez. Azken hamarkada honetan, eredu horren inguruan piztu dira lehen eztabaidak. Baina, mementoan, lizeoetan eta unibertsitatean, eredu historiografiko hori da erakatsia dena.

Halarik ere, adostasunezko eredu kontzeptual horretan, puntu batzuk beti zalantzan gelditu dira. Horietarik bat, nagusietarik bat, **periodizazioa** izan da. Bigarren mailako ikastetxeetan eta unibertsitatean euskal literaturaren historia egiterakoan erabilia den ereduan, ez da adostasunik periodizazioaz. Ez Hegoaldeko eta Iparraldeko historiagileen artean, ez eta ere eskualde berekoen artean iraupen luzeko ikuspegia hartuz. Lan honetan, periodizazioari buruzko bi puntu nagusi aipatuko dira:

¹ Koldo Mitxelena, 1960, *Historia de la literatura vasca*, Madrid: Minotauro.

– Alde batetik, euskal literaturaren historialarien artean periodizazioaz aurkitzen diren desadostasunak. Desadostasun horien iturriak eta kausak agerian emanen dira.

– Bestaldetik, periodizazioaz gaurko historialariek egiten duten aukera: obra eta autore garaikidezaleei ematen zaien garrantzia. Hautu horren ondorioak azalduko dira.

Lehen partea: Periodizazioaren arteko ezberdintasun eta kontrajartzeak

1 Periodizazioaz oinarri batzuk

Gogoetaren eremua molde argi batez finkatzeko gisa, periodizazioaren inguruko bizpahiru ohar egin daitezke. Jean Rohou² frantses literaturaren historiografian adituak eman oinarrien gainean bermatuz, hiru ideia nagusi azaltzen ahal dira:

– **Periodizazioa, garaiez garai literaturari ematen zaion definizioaren baitan oinarritzen da.** Haren parametroak edo objektuak mugatuak dira kopuruari begira: literaturaren funtzioa, haren baldintza sozialak eta estetikoa, haren baitan komunzki egiten diren banaketak, generoak, etab.

– **Literaturaren historia**, parte batean autonomia izanik ere –historialari gehienek hala nahi lukete segurik– **historia orokorraren baitan sartzen da**, hots haren **periodizazio orokorrean**.

² Jean Rohou, «La périodisation: une reconstruction révélatrice et explicatrice», in *Revue historique de littérature française*, 2002. «Période: laps de temps variable pendant lequel les principaux caractères de la littérature (...) n'ont guère changé, non plus que sa raison d'être, sa fonction, ni les conditions de son exercice. (...). Une telle période se construit. Les objets de la périodisation (littérature, genres, etc.) sont des abstractions. Ils se conceptualisent par rapport à ce qu'ils sont à des moments historiques donnés. Une périodisation complète enrichit la réflexion parce qu'elle établit des rapports entre toutes les activités d'un espace historique sans oublier les antécédents, sans se laisser arrêter par les frontières nationales ou disciplinaires. (...)»

– **Periodizazioa eraikuntza kontzeptuala da**, nahiz denbora joan arau garai batean, begien bistakoa eta egia borobila bilakatzen den garai bereko haren erabiltzaile gehienentzat. *A posteriori* eraikitzen dugun muntaketa da, parametroak molde anitzez erabiliz eta etengabe berriz definituz.

Oinarri horiek oro finkaturik ere, literaturaren periodizazioaz moldatzen diren eskemak guziz erlatiboak dira eta erabat eztabaidatzekoak.

2 Desadostasunak periodizazioaz euskal literaturaren historian

1 *Bi desadostasun mota*

Autore batetik bestera euskal literaturaren periodizazioa ez da lineala ez eta ere homogenea, ez molde diakronikoan ez eta ere molde sinkronikoan.

– **Diakroniaren arabera** hautatuak dira azpiko hiru adibideak. Begien bistakoa da garai historikoen banaketa asko aldatu dela euskal literaturaren historian mende erdi batez. Lehenik, ikus daiteke ez dela «mendea» erabiltzen neurgailu gisa³. Bigarrenik, hiru autorek bilatu dutela euskal literaturaren baitan eta euskal kulturaren baitan «periodizazio» berezi eta egoki baten oinarriak, nork berak bere mugak eta garaiak aurkeztuz.

K. Mitxelena (1960)	I. Sarasola (1970)	I. Aldekoa (2008)
1. Ahozko literatura.	1. 1545 – 1901.	1. XVI. mendea aitzin
2. Hastapenak. XVI. mendea.	2. 1901 – 1964.	2. XVI – XVII
3. XVII. mendea.	3. 1964 – 1971.	3. 1700 – 1833
4. 1700 – 1850.		4. 1834 – 1936
5. 1850 – 1960.		5. 1937 – 1950
		6. 1950 – 1975

Periodizazio ezberdin horiek ez dira molde orokor batez aztertzen ahal artikulu baten neurrian. Aldiz, garai berezi bat aztertuz, XIX. mendea kasu

³ Mendearen eredia aukeratu duen historialarietarik bat, Patri Urkizu izan da: *Historia de la literatura vasca*, Madrid : Uned, 2000.

honetan, ikus daiteke zein diren historialari bakoitzak aukeratzen dituen mugak eta zeren gainean oinarritzen den banaketaren aurkezteko.

– **Koldo Mitxelena, 1960, *Historia de la literatura vasca*.**

Mitxelenak XIX. mendearen erdian ezartzen du muga: 1700-1850 / 1850-1960. Nahiz ez duen zehazki justifikatzen, badirudi harentzat 1850. urtea muga kulturala dela eta euskal kulturaren baitakoa. Eus-
kalgintzan gertatu aldaketa bat hartzen du mugarritzat: euskara eta euskal kultura «objektu zientifiko, estetiko eta literario» bilakatzen den garaiak egiten du muga, haren ustez. Adierazgarria da Bonaparte (1813-1891) printzearen ekarpenarekin abiatzen duela bere kapitulua. Euskarari guztiz interesatua zelako, frantses hizkuntzalari horrek hainbat ikerketa, itzulpen eta idazlan eraman eta diruz ordaindu zituen. Mitxelenak, Bonaparteren ekarpenarekin batera, Antoine d'Abbadie-rena (1810-1897) aipatzen du, batez ere *Euskal Pesten* bitartez Abbadie lortu zuen euskal kulturaren gizarteratze prozesuarengatik.

– **Ibon Sarasola, 1971, *Euskal literaturaren historia*.**

1545-1901 / 1901-1964.

Hamar bat urte berantago, arras ezberdina da Ibon Sarasolak egin zuen hautua. Haren ustez, XIX. mendean ez da aldaketa edo muga berezirik euskal literaturari begira. Ezinbestean, aurreko garaiei lotua da XIX. mendeko sorkuntza eta ez da haren baitan hausturarik aurkitzen ahal. Aldiz, XIX. mendeko bukaera molde finko batez markatzen du: 1901. Ez du bere banaketa argitzen, baina kapituluan zehar, uler daiteke politikak edo, hobeki erranez, aldaketa ideologikoak egiten duela muga. Sarasolak erakustera ematen du bigarren karlistadarekin bukatu zen garai luze eta nahasiak garai berri bati eman ziola sortzea. Europako erresuma gehienetan egin zen bezala XIX. mendeko bigarren partean, Euskal Herrian (Hegoaldean) ere industrializazioak garrantzi handiko aldaketak eragin zituen. Haien erregulatzeko euskal nazionalismoak eraiki zituen antolaketa eta sistema ideologikoa aipatzen ditu Sarasolak bere saiakeran. Euskal literaturaren sorkuntzari nola egokitu ziren eta zer eragin ukan zuten ere aztertzen du, besteak beste Txomin Agirrerren adibidea emanez. Noski, Lucien Goldman-en soziologiaren

erabilera eta «ikusmolde klasista» heldu da irakurlearen gogora Ibon Sarasolaren analisisaz jabetzean. Bide batez, azterketa horren gainean bermatzen da haustura historikoaren markatzeko eta erakusteko zergatik euskal literatura ez zen sartzen ahal XIX. mendeko bigarren partean Europan zehar hedatzen ari zen Modernitatean.

– **Iñaki Aldekoa, *Euskal literaturaren historia*, 2008.**

XIX. mendea : 1700-1833 / 1834-1936

Iñaki Aldekoaren historian, bi muga historiko garbi agertzen dira. Lehen karlistada hastapen gisa eta, denbora berean bihurtuz, eta beste muturrean, 36ko gerla. Erresuma Zaharraren krisitik abiatzen da I. Aldekoa, baina kultura mailan finkatzen du bere aztergai nagusia: bertsolaritzak ezagutzen duen berritzea, Lore Jokoez euskarazko sorkuntzari ematen dioten ezagutza soziala, etab. Hots, euskarazko sorkuntza literarioaren gizartratze prozesua aztertzen du xeheki 1936ko haustura arte. Orogen buru, nahiz euskal kulturaren baitatik mintzatzeko den, I. Aldekoak historiaren zama hartzen du kontuan garaien arteko banaketa egiterakoan, bere bi aurrekoek baino aise gehiago. Menturaz, postura historiografiko berri horrek erakusten du gaurko historialariek «euskal historiaren eskema orokorra» gogoan edukiz egiten dutela beren periodizazioa.

Laburbilduz, erran daiteke eskualde bereko eta eremu kultural bereko hiru historiagileen artean, mende erdi batez, ez dela periodizazio mailan eredu finkorik, iraunkorrik, homogeneo eta adostasunekorik definitu ahal izan. Noski, aukera metodologikoak asko aldatu dira mende erdi batez eta batasun ezak horretan du, dudarik gabe, bere iturrietatik bat. Baina, gorago erran bezala, bada hain segur beste arrazoi bat funtsezkoagoa dena: XX. mende bukaera arte ez da euskal historiari buruz eredu historiografiko orokorrik izan, hots, Euskal Herriaren historia bere osotasunean pentsatu denik. Eskasa sendi da, nola ez, periodizazioaren gaiari begira.

– **Sinkroniaren arabera:** diakroniaren ondotik, ardatz sinkronikoa aztertzen baldin bada ere desadostasunak aurki daitezke. Garai bereko historiak, bata Iparraldekoa J.B. Orpustan-en *Précis d'histoire littéraire* delakoa, eta bestea, I. Aldekoaren *Historia de la literatura vasca* hartuko ditugu.

J-B. Orpustan (1996)	I. Aldekoa (2004)
1. 1545 aitzin.	1. XVI. mendea aitzin
2. 1545 – 1670.	2. XVI – XVII
3. 1670 – 1815.	3. 1700 – 1833
4. 1816 – 1907.	4. 1834 – 1936
5. 1908 – 1950.	5. 1937 – 1950
	6. 1950 – 1975
	7. 1975 – 2000

Garai bereko bi historiagile horien garai banaketa ikusiz eta liburuen edukian sartuz geroz, erran daiteke ezberdintasun nabariak badirela Iparralde eta Hegoaldekoen artean, euskal literaturaren tratamenduari begira. Hegoaldeko historialarientzat eta, aurreko puntuan bezala, XIX. mendearekin segitzekotan, erran daiteke Penintsulako gertakari historiko-politikoek badutela eragin handia. Jadanik aipatu bezala, I. Aldekoarentzat, lehen karlistadak ematen dio XIX. mendeari hasiera eta 1936ko gerlarekin bukatzen da.

J.B. Orpustanek aldiz, Iparraldeko ikuspegitik aurkezten du garai bereko euskal sorkuntza. Frantziako historian gertatu haustura handiak kontuan hartzen ditu: 1789ko Iraultza; Napoleon Lehenaren Inperioa –1802/1815–; 1848ko Iraultza; Napoleon Hirugarrenaren garaia edo «Bigarren Inperioa» –1852/1870–; 1870eko gerlaren galtzea eta Hirugarren Errepublika, etab. Eta, bistan da, gertakari eta garai horiek eragin zuzena dute periodizazioan, era berdinean, autore eta obren aurkezpenean.

Adibide bakar bat hautatuz, Frantziako Iraultza aipa daiteke. J.B. Orpustanen ustez, Salbat Monho eta J. B. Elizanburu XIX. mendeko bi muturretako poeten kasuan, Iraultzak garrantzi handiko eragina ukan du. Monhoren obran, Iraultzak bihurtu bat marrazten du: Garat anaien alde agertu ondoan, Iraultzaren kontra altxatu zen, kleroaren aurkako neurriak hartu zirelarik. Elizanburuk ez zuen Iraultzaren garaia ezagutu, baina Napoleon III.a erori eta, armada utzi ondoan, errepublikano gisa agertu zen eta Iraultzaren miresle bezala. «Lehen eta orain» kantuan atxikimendu handi horren lekukotasuna eman zuen.

Bi adibide horietarik ezagun da J.B. Orpustanek frantses kulturari egin diola kontu handia, Frantziak ezagutu duen periodizazio historikoaren gainean bermatzen delako euskal literaturarena egiterakoan. Baina periodizazio horrek ez du berdin balio Euskal Herriko Hegoaldean idatzi den literaturarentzat eta, era berean, bi «Karlistaden» eragina zeharkakoa izan da Iparraldeko idazleentzat, salbu Agusti Xahorentzat eta Lore Jokoen antolaketarentzat. Eta aurki daiteke horrelako anitz ezberdintasun Iparraldeko edo Hegoaldeko ikuspegiaren artean.

2 *Desadostasun horien iturriak eta kausak*

Desadostasunen iturriak behar dira lehenik aipatu:

– Euskal kulturaren, bi tradizio kultural baditugu eremu geolinguistiko bakar batentzat. Salbat Monho edo Jean-Baptiste Elizanburu ez dira Bilintx edo Felipe Arrese-Beitiarentzat erabiltzen diren irizpideekin osoki esplikatzeko ahal. Edo, hobe erranez, mementoan ez dakigu horren egiten.

Konkretuki, zer pasatzen da? Hegoaldeko historiagileek, XVII. mendetik aurrera, gutiago aipatzen dituzte Iparraldeko idazleak Hegoaldekoak baino⁴. Eta gisa berean, bere *Précis d'histoire littéraire* delakoan, J.B. Orpustanek Iparraldeko autoreak hobesten ditu.

– Bigarren iturriak gure eremu kulturean berean du bere sorburua. Hipotesi bat baizik ez da, oraindik eztabaidatzekoa dena.

Ontsalaz, inguruko kultura garatuetan, literaturaren historiak eraiki du bere periodizazioa historia orokorrean. Gurean, alderantziz pasatu da. K. Mitxelenaren intuizioari esker, literaturaren historia goiztiarra, aurrekaria izan da Historiaren beste sailen artean. Mitxelenak, Hegoaldea eta Iparraldea bateratu zituen 1960an bere liburuan, bi eskualdeetako autoreak nahasiz bere corpusean.

⁴ Salbuespen gisa, Patri Urkizuren lana aipa daiteke, *Historia de la literatura vasca* delakoan. Bere euskal literaturaren historian, Patri Urkizuk bi eskualdeen arteko bitartekaritza lana egiten ohi du.

Historia orokor baten antolatzeke, baldintza politiko eta batasun sozioekonomiko eta kultural minimo batzuk beharrezkoak dira. 1960ko hamarkadan, begien bistakoa da baldintza horiek ez zirela betetzen ahal, ikusiz gaur egun oraindik zailtasunak zein nabariak diren.

Literaturarentzat, K. Mitxelenak oinarri amankomun sendoa proposatu zuen oinarri linguistikoarekin: euskara erabilia izan zen (ahozkoan zein idatzian) eremu guzira hartu zuen kontuan. Oroitarazi behar da, ordu arteko historiagileek ez zutela holakorik egin, ezin egina iduritzen zitzaielako: aipa ditzagun, P. Lhanderen *Le Pays basque à vol d'oiseau* (1925) edo P. Lafitteren, *Le basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule* (1941).

Baina horren lortzeko bigarren kondizio bat bete behar zuen Mitxelenak: ordu arte ezin gaindituzkoa zirudien euskalkien bereizketa behar zen gainditu. Ondorioz, euskalkiak baino harago edo haien gainetik, batasun bat aurkitu behar zen. 30eko hamarkadan, argitaratu zuen artikulua batean, Orixe bi eskualdeetako idazleak aipatu zituen, baina hark ere, euskalkiaren arabera sailkatu zituen.

Mitxelenaren historian ez da gehiago holakorik. Hark obra nagusiak, maisu lanak zerrendatu zituen zein euskalkitan idatziak ziren aipatu gabe edo doi-doia. Mitxelenarentzat, hizkuntza mailako berezitasunez eta ezberdintasunez gain, obra nagusiek batasun bat osatzen dute, funtsean, beste kultura garatuetan egiten den bezala.

Bigarren partea: Garaien arteko desorekak eta periodizazioa

Periodizazioaz aipa daitekeen bigarren aztergai premiazkoa, gaurko eredu historiografikoaren barnetik heldu da. Garaien arteko desoreka da, hain zuzen, eta deskribapen labur baten ondotik, haren ondorioak azpimarratuko dira.

1 Desorekak nabari gaurko historietan: garaien arteko desoreka

I. Aldekoa :

Historia de la literatura vasca (2004) – *Euskal literaturaren historia* (2008)

1. XVI. mendea aitzin: 1. kap. / **11.-22. or.**
2. XVI - XVII: 2., 3. kap. / **23.-57. or.**
3. 1700 - 1833: 4., 5. kap. / **58.-74. or.**
4. 1834 - 1936: 5., 6., 7., 8. kap. / **75.-127. or.**
5. 1937 - 1950: 9. kap./ **149.-160. or.**
6. 1950 - 1975: 10., 11., 12. kap./ **161.-180. or.**
7. 1975 - 2000: 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20. kap. / **181.-286. or.**

M.J. Olaziregi:

Euskal eleberraren historia (2002)

- 1870 (Dasconaguerre–Elissamburu) – 1975 (eleberri esperimentala) : 8. or. (sartzea) / **49.-92. or.**
- 1976 - 2000: 26. or. (sartzea) (idazle garaikideak: autoreka) / **93.-182. or.**

J. Kortazar:

Literatura vasca. Siglo XX (1990) – *Euskal literatura XX. mendean* (2003)

- 1900: (S. Aranaren poesiak – R.M. Azkueren eleberririk) – 1978: / 13. or. (sartzea); **20.-194. or.**
- 1979 (*Etiopia*) – 2000 : 5. or. (sartzea); **195.-300. or.**

Desoreka begien bistakoa, gaineko erreferentziak hartzen baldin badira. Aukera horien arrazoi objektiboak badira eta ikertzaile guzientzat onargariak dira, dudarik gabe. Azken berrogei urte hauetan, dena aldatu da euskal literaturaren inguruan: literaturaren baldintza estetikoak, sinbolikoak, ekonomikoak, politikoak, demografikoak, praktikoak, etab. Argitalpena eta

liburuaren merkatua erabat aldatu dira berrogei urtez. Harreraren aldetik, moldeak eta aktoreak errotik berritu dira: eskola eta unibertsitatearen bitartez, prentsaren bitartez, publikoa bera aldatu da eta, idazleen sariztatzeko eta kontsaktatzeko bideak ere bai. Hots, duela mende erdi bat, euskal literaturaren historialariek edo kritikariek denbora asko xahutu behar zuten Euskal Herriko eta kanpoko jendearen konbentzitzeko euskal literatura dei zitekeen zerbeit bazela. Gaur egun, lizeoko eta unibertsitateko ikasgai bilakatua da euskal literatura, solasaldiak antolatzen haren aztertze eta idazleentzat sariak banatzen dira Euskal Herrian eta berdin kanpoan.

Horiek oro gogoan, ikus daiteke garaien artean zer banaketa eskaintzen duten gainean aipatzen diren hiru historiagileek. Hiru historia mota dira. I. Aldekoarena euskal literaturaren historia orokorra da. Hartan, XX. mendeak liburuaren erdia baino gehiago hartzen du eta, XX. mendean, 1975etik goitiko parteak 2000. urtea arte, 20 sartzeetarik 8.

XX. mendea bakarrik kontuan hartzen dute J. Kortazar (*Euskal literatura XX.mendean* – 2003) eta M. J. Olaziregiren historiek. Bigarrenak eleberriari *Euskal eleberriaren historia* – 2002) mugatzen du bere azterketa.

Bietan, trantsiziotik haragoko parteak du orrialde kopuru handiena hartzen. Gainera, gero eta xeheagoa, zehatzagoa da banaketa, eta askotan autorea bukatzen da. Gisa horretan, parte garaikideek tratamendu joriagoa badute lehengo garaiek baino. Kontraste baten sortzeko, konparazioa egiten ahal da *Précis d'Histoire littéraire basque* liburuarekin. Azterketa XX. mende erdian (1950) gelditzen da. Dudarik gabe aukera horrengatik, garbi dago gaurko aditu askorentzat «literario» ez diren sailek badutela liburu horretan toki nasaia eta ñabardura askorekin zehaztuak direla: «La poésie de circonstance, la poésie religieuse et la poésie didactique», «Aux marges du littéraire: dévots, apologistes et grammairiens», «Deux prosateurs issus du journalisme», etab.

Aldiz, autore berrien liburuetan (adibidez: Aldekoa, Kortazar, Olaziregi), lehengo garaiak gehiago «bilduak» dira. Baina bigarren gerlatik landa (Aresti/Mirande, etab.) eta, are gehiago 1975etik goiti, garaiak laburtzen dira eta badirudi gero eta lasterrago iragaten direla. Gisa berean, obra eta autoreen sailkapena gero eta finagoa bilakatzen da gure garaitik hurbiltzean,

kategoriak ugaritzen dira, ñabardurak ere bai. Kategorien izenburuak guziz zehaztuak dira:

M.J. Olaziregi: «Euskal eleberrri modernoa», «Modernitate osteko euskal eleberrigintzaren aurpegi anitzak (1975-2000)».

I. Aldekoa : «Modernotasuna euskal eleberrigintzan: Txillardegi eta Ramon Saizarbitoria» ; «Trantsizioko euskal literatura (1975-2000)».

I. Aldekoa / J. Kortazar: askotan, sailkapena kronologiaren arabera egiten da. «Laurogei eta laurogeita hamarreko urteetako poesia»; «80ko hamarkadako literatura: poemagintza».

Parte garaikideari toki handiena emanez, obra eta autore kopuruarengatik bakarrik, desoreka mekanikoki sortzen da. Euskal literaturaren corpusa desorekaturik agertzen da. J.B. Orpustanek bere aukera historiografikoenatik aipatu zituen genero eta aurreko obra eta autore batzuk desagertzen dira edo, bigarren eta hirugarren mailakoak bilakatzen dira, garaikideen aurrean ez dutelako pisu handirik.

2 Ikuspuntu «garaikidea»ren premia: lehengo garaien «ezabaketa» kontzeptuala

Desoreka horrek iturri jakin bat badu. Gaurko euskal literaturaren historiagileek kontuan hartzen dituzte azken urteetan literaturaren eremuan gertatu diren aldaketa nagusiak, agertu diren obra eta idazle berriak. Erran nahi baita sarrarazten dituztela beren historietan gaurko sorkuntza eta idazle garaikideak; praktikan, beren liburua bukatzen duen garaiaren produktioraino doaz. Joera hori erabat zabaldua da euskal eremuan eta, iduriz, adostasuneko da. Gehienetan, euskal literatura garaikideak ezagutu duen bilakaera orokorra gertakari «objektibo» bat bezala aurkeztua da.

Hots, literaturaren definizio «modernista» baten hautua egiten da. Jakienez, kopuruaren aldetik sekulan baino indartsuagoa dela literatura garaikidearen ekoizpena, automatikoki desoreka diakronikoaren indartzera behartuak dira egungo historialariak. Bi aukera horiengatik, azken 30 urteren tokia handitu da, ezinbestez, argitaratu diren euskal literaturaren historietan.

Oroitu behar da aukera horiek ez direla eremu kultural guzietan egiten. Beste tradizio historiografiko gehienetan, ez da garaikideen azken punta literaturaren historia orokorrean sarrarazten. Komunzki, bestalde lantzen da, molde berezi batez⁵, nahiz joera hori aldatzen ari den astiro. Bortxaz, urte batzuen gibelatzea hartuz, idazle garaikideen multzo nasaiaren baitan bahetze edo irazte lana berenaz egiten da eta, «kontsakratu berriak» tanta-ka baizik ez dira sartzen corpusetan eta kanonean.

Egungo euskal literatura mailan, «Ikuspuntu garaikidea» hobestea denententazioa da, irakasleena, argitaratzaileena, kritika eta literaturaren historian ari diren profesionalena ere bai. Arrisku asko ekartzen du holako hau-tuak. Horietan, beharbada handiena, lehengo garaien tokia mendretzeare-kin batean, edo haren ondotik, haien ezabaketa «kontzeptuala». Azkenean, ikertzaile eta doktoregaien galdera izan daiteke: zergatik azter eta aipa his-torietan gero eta gutiago agertzen den garai bat?

3 Ondorioak periodizazio mailan: klasikitze prozesuari traba; ikuspegi teleologikoa nagusi.

Euskal literaturaren corpuseko desorekak ondorioak baditu kanonean eta haren iraunkortasunari begira. Komunzki, beste tradizioetan, kanona-ren edukia eta oreka bi molde ezberdinez aldatzen da :

Kanpotik: idazle garaikide zenbait sarrarazten dira, baina astiro, bahe metodologiko batzuen bitartez eta tradizio historiko ezberdinen eritmoaren arabera⁶.

Barnetik: ikerketaren bitartez, tesi edo saiakera baten kariatetan, autore bat, mugimendu bat edo garai bat berriz miatzen da eta, aurkikuntza berrien arabera, ordu arteko «balioak» gora edo behera mugitzen dira.

Euskal literaturaren historian, azken 30 urte hauetan egin diren aukera historiografikoengatik, garbiki ikusten da 1950 aurreko kanona abantzu

⁵ Ikus: Dominique Viart, Bruno Vercier, 2005, *La littérature française au présent*. Bordas.

⁶ Adibide gisa, frantses tradizio historiografikoa aipa daiteke kontserbadoreen artean.

hunkitu gabe berresten dela liburuz liburu. Salbuespen guti izan da (Lazarraga sartzea; Oihenart eta Jean Etxepareren gorakada) eta, oro har, eztabaida guti izan da lehengo garaiei buruz edo kanonari buruz.

Desoreka diakronikoaren ondorio zuzena da klasikoen baztertzea. Denbora berean, obra garaikideak aipatzen dira, baina «klasikotze» prozesuak ez du ongi funtzionatzen. Kontsaktatzeko makina ez da behar bezala martxan: sorkuntza garaikidea integratzeagatik, ez da hauturik egi-ten ahal. Orduan, denak ezartzen dira historiaren orrialdeetan, oker ibiltzeko orde.

Konklusioa

Euskal literatura mailan, gaur egun, «kontaketa nagusi» bat bada, historiagileek erraten duten bezala. Mitxelenak sortu eredu osatua eta berritua izana da berrogei bat urtez. Gaur egun duguna, eredu berritua eta adostasunezkoa dela erran daiteke.

Berritua da, mende erdi batez etengabe osatua izan baita. Metodologia berriak, agertu arau, integratuak eta erabiliak izan dira, hala nola R. Escarpit-en literaturaren soziologia kuantitatiboa edo, berantago, P. Bourdieuren *habitus*-a.

Bide batez, adostasunezko eredu da P. Bourdieuk «instituzioak» deitzen dituen instantziek (eskolak, akademiek, argialetxeek, kritikak, etab.) onartu eta transmititu dutelako, eredu finko eta borobiltzat emanik.

Noski, gorago erran bezala, gabeziak badira eredu horretan, eta horietarik oinarritzkoena, periodizazioa. Orduan, zer egin?

Tabula rasaren tentazioa baztertzen bada, zein dira periodizazio eredu iraunkor baten finkatzeko egin behar diren indarrak eta urraspideak?

– Eredu «nazional» adostasunezkoa osatu eta hobetu behar ote da, transiziozko eredu batua proposatuz eta Iparraldeko eta Hegoaldeko arteka emeki-emeki mendretuz?

Ala,

– Eredu nazionalaren gaineko mailatik abiatu behar ote da? Eredu kontinentaletik, erran nahi baita, Europaren mailatik, Robert Cutiusek 50eko hamarkadan egin zuen bezala latinez idatzitako Erdi Aroko literatura europarrarentzat? Ala, harago joanez, P. Casanovak⁷ proposatzen duen bezala, eredu mundialean murgilduz, alde bat desagertzeko kezka haizatuz?

Gogoetak sendotuz doaz, baina eztabaida ez da oraindik trenkatzeko heinean. Bizkitartean, eztabaida beharrezkoa da eta, aurkako kontaketak edo kontrako ereduak sortuko dira, dudarik gabe, beharrezkoak direlako. Zenbait agertzen hasiak dira: besteak beste, Joseba Gabilondo⁸ berea eraikitzen ari da.

Bibliografia

Erreferentzia orokorrak

BIRON, M., DUMONT, F., NARDOUT-LAFARGE, E. 2007, *Histoire de la littérature québécoise*. Montreal: Boréal.

BONELLS, J., 1994, *Histoire de la littérature catalane*. Paris: PUF.

CASANOVA, P., 1999, *La République mondiale des lettres*. Paris: Seuil.

———, (DIR.), 2011, *Des littératures combattives*. Paris: Raisons d'agir.

CHAMBON, J-P, 2013, «Combien de littératures d'oc? Une question de fond pour les nouvelles études occitanes», in *Revue des langues romanes*, n°1.

CHAMOISEAU, P., 1997, *Ecrire en Pays dominé*. Paris: Gallimard.

———, Confiant, R., 1999, *Lettres Créoles*. Paris: Gallimard.

FIGUEROA, A., 1988, *Diglosia e Texto*. Saint-Jacques de Compostelle: Xerais.

GLISSANT (Edouard). *Le Discours antillais*, Paris: Gallimard, 1981.

⁷ Casanova, Pascale, 1999, *La République mondiale des lettres*. Paris: Seuil.

⁸ Gabilondo, Joseba, 2004, *Nazioaren Hondarrak*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea; 2013, *New York-Martutene*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.

LAFONT, R., 1987, «Deux littératures d'oc successives? Questions de méthodologie», in *Actes du Premier Congrès international de l'association internationale d'Etudes occitanes*. Londres.

MAGETTI, D., 1995, *L'invention de la littérature romande (1830–1910)*. Lausanne: Payot.

PARÉ, F., 2001, *Les littératures de l'exiguïté*. Ottawa: Le Nordir.

THIESSE, A–M, , 1999, *La création des identités nationales*. Paris: Seuil.

VAILLANT, A., 2010, *L'Histoire littéraire*. Paris: Armand Colin.

VERCIER, B., VIART, D., 2005, *La littérature française au présent*. Paris: Bordas.

Euskal eremuko erreferentziak

ALDEKOA, I., 2004, *Historia de la literatura vasca*. Donostia: Erein.

———, 2008, *Euskal literaturaren historia*. Donostia: Erein.

APALATEGI, U., 2000, *La naissance de l'écrivain basque*. Paris: L'Harmattan. ; [HTTP://WWW.BASQUELITERATURE.COM/EN/](http://www.basqueliterature.com/en/)

CASENAVE, J., 2012, *Euskal literaturaren historiaren historia. Gurea nola konda?*. Donostia: Utriusque Vasconiae.

ETXANIZ, X., 1997, *Euskal haur eta gazte literatura*. Iruñea: Pamiela.

FRANCISQUE–MICHEL, F. X., 1857–1994,), *Le Pays basque*. Paris: Didot, 1857; Bayonne: Ed. Elkar, 1994.

GABILONDO, J., 2004,, *Nazioaren Hondarrak*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.

———, 2013, *New York–Martutene*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.

HARITSCHELHAR, J., 1969, *Le poète Pierre–Topet–Etchahun. Contribution à l'étude de la poésie populaire basque du XIXe siècle*. Bayonne: Ed. Musée basque.

JUARISTI, J., 1987, *Literatura vasca*. Madrid: Taurus.

KORTAZAR, J., 1990, *Literatura vasca. Siglo XX*. Bilbao: Mensajero.

———, 2003, *XX. Mendeko euskal literatura*. Zaragoza: Prames.

LAFITTE, P., 1941, *Le basque et la littérature d'expression basque en Labourd, Basse-Navarre et Soule*. Bayonne: Le Livre.

LASAGABASTER, T., 1983, *Las literaturas de los vascos*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea.

LEKUONA, J. M., 1982, *Ahozko literatura*. Donostia: Erein.

LHANDE, P., 1925, *Le Pays basque à vol d'oiseau*. Beauchesne.

MITXELENA, K., 1960, *Historia de la literatura vasca*. Madrid: Minotauro.

MUJKA, Luis Mari, 1979, *Historia de la literatura euskera*. Donostia: Kriseilu.

OLAZIREGI, M. J., 2002, *Euskal eleberraren historia*. Bilbo: Labayru.

———, 2012, (dr.), *Basque Literary History*. Reno: University of Nevada; *Basqueliterature.com*, *Euskal literaturaren ataria* ; <http://www.basqueliterature.com/en/>

ORMAETXEA, N. «ORIXE», 1927, *Euskal literatura'ren atze edo edesti laburra*. Euskal Esnalea, XVIII; 2002, *Euskal literaturaren historia laburra* (réédition de 1927). Donostia: Utriusque Vasconiae.

ORPUSTAN, J-B, 1996, *Précis de littérature basque*. Saint-Etienne de Baigorri: Izpegi.

SARASOLA, I., 1971, *Euskal literaturaren historia*. Donostia: Lur.

TORREALDAI, J. M., 1977, *Euskal idazleak gaur*. Donostia: Jakin.

———, 2007, *30 urte liburugintzan*. Donostia: Jakin.

VILLASANTE, L., 1961, *Historia de la literatura vasca*. Zarautz: Sendo.

VINSON, J., 1882, *Les Basques et le Pays basque*. Paris: Cerf.